

RECENZIJOS

ISSN 1392-1681

APIE JAV UŽSIENIO POLITIKOS ALTERNATYVAS SANTYKIUOSE SU RUSIJA*

Šiuo metu JAV yra svarbiausias XXI amžiaus pasaulėkūros veikėjas. Tačiau Amerikos kuriamo demokratinio ir laisvo pasaulio vizija turi rimtų iššūkių. Tarptautinis terorizmas tebekelia grėsmę, tarptautinės sistemos subjektų demokratizavimasis ar demokratizavimas toli gražu nebaigtas, masinio naikinimo ginklų neplatinimo politika nėra visiškai efektyvi, o galimybės iškilti priešiškam JAV galios centrui tebėra atviros.

Stiprėjantis Rusijos nekonstruktyvumas atsakant į šiuos ir kitus iššūkius tampa pakankamai rimta JAV administracijos problema. Šių metų pavasarį pasirodžiusi Užsienio reikalų tarybos studija, skirta JAV politikos rekonstrukcijai Rusijos atžvilgiu, yra ilgokai lauktas šio akademinio centro darbo vaisius. Svorį studijai teikia ją rengusios darbo grupės sudėtis, apėmusi ir įtakingus respublikonus, ir demokratų. Kai kurių projektą rengusių narių, priklausančių demokratų stovyklai, JAV administracijos kritiką dėl nesugebėjimo tinkamai išnaudoti santykius su Rusija buvo galima išgirsti dar pirmosios G. W. Busho kadencijos pabaigoje¹. Tad studija, sujungusi

* Council on Foreign Relations. Russia's Wrong Direction: What the United States Can and Should Do. Uncorrected Proofs. Report of an Independent Task Force, 2006 // < <http://1.1.1.1/1406730308/1397014728T060710155825.txt>. binXMysM0dapplication/pdfXsysM0dhttp://www.cfr.org/content/publications/attachments/Russia_TaskForce.pdf >.

kritinę demokratų mintį ir respublikonų vizijos elementus, leidžia tikėtis bendromis jėgomis kristalizuotos stiprios JAV elgesio Rusijos atžvilgiu alternatyvos.

Siūloma alternatyva – JAV santykius su Rusija pagrįsti selektyvaus bendradarbiavimo ir selektyvios opozicijos principais. Šių principų įgyvendinimas įsivaizduojamas laikantis triapakopės santykių konstravimo schemas:

- 1) dirbti kartu su Rusija srityse, kur liečiami gyvybiniai JAV interesai (Irano branduolinės ambicijos, masinio naikinimo ginklų neplatimas);
- 2) bendradarbiauti su Rusija tose srityse, kur ji pati pasirengusi tapti problemų sprendimo dalimi, net jei jos elgesys yra vis mažiau pozityvus (energetinis bendradarbiavimas, Rusijos ir Kinijos santykių evoliucija);
- 3) aktyviai ginti JAV interesus ir vertybes srityse, kur bendradarbiavimas tapo neįmanomas, bet norima pasiekti gerų rezultatų (Rusijos santykiai su kaimynais, stiprėjantis politinių Rusijos institucijų autoritarizmas).

Pasiūlyta JAV santykių su Rusija logika yra orientuota į trumpąjį laikotarpį. Studijoje neabejojama neigiamomis santykių tendencijomis dar bent dviejų trijų metų perspektyvoje. Turint omenyje, kad studija inicijuota dar 2004 m. pabaigoje, ji atliepia V. Putino Rusijos ir JAV santykių problemas ir galimą jų sprendimą iki 2008 m. Rusijos prezidentų rinkimų.

Išdėstyta selektyvaus bendradarbiavimo koncepcija nepretenduoja tapti tikros JAV ir Rusijos partnerystės kūrimo priemone. Dabar manoma, kad JAV partnerystė su Rusija yra iliuzija. Tik svarbūs tarptautiniai tikslai ir būtinybė juos įgyvendinti šiuo metu laikomi esminiais JAV santykių su Rusija katalizatoriais. Studijos autorių įsitikinimas, kad Rusijos veiksmai tarptautinėje erdvėje ateityje gali sukelti grėsmę lyderiaujančių pasaulio valstybių vienybei, kartu ir egzistuojančiai tarptautinei sistemai, yra beveik revoliucinis. Tačiau kitaip nei šaltojo karo pradžioje, kai George'as F. Kennanas spinduliavo pasiti-

kėjimu, jog JAV pakanka galios ir išteklių spręsti Sovietų problemą (net be karinių priemonių)², studijos autoriai JAV sėkmės neišsivaizduoja be Europos paramos. Kita vertus, kitaip nei šaltajame kare Rusija nėra įvardijama prieš numeris 1. Problema gerokai subtilesnė. Reikia pripažinti atgimstančios Rusijos statusą, jos galimybes pozityviai spręsti saugumo problemas, tačiau kartu ir suvaržyti jos revizionistines ambicijas tiek globaliame, tiek regioniniame lygmenyse.

Tiesa, opijų saugumo problemų, kurias spręsdamos JAV ir Rusija galėtų plėsti bendradarbiavimą, nėra tiek ir daug. Pagrindinės jų – Irano branduolinių ambicijų sutramdymas, masinio naikinimo ginklų neplatinimas, branduolinių medžiagų apsauga, kova su terorizmu. Šiuo metu net ir jų bendras sprendimas yra gana komplikotas: Rusija nepitaria galimybei panaudoti kraštutines Irano spaudimo priemones ir trukdo efektyviau kovoti su terorizmu (JAV bazių panaikinimas Centrinėje Azijoje, vienašališki pokalbiai su Hamas). Kita vertus, studijoje vyrauja įsitikinimas, jog JAV ir Rusija yra motyvuotos ir ras būdų šioms problemoms spręsti.

Gerokai pairesnį galvosūkį studijos autoriams kelia Rusijos energijos eksporto, kaip politinės priemonės, naudojimas bei Rusijos ir Kinijos santykių plėtros motyvacija. Pripažįstama, kad 2002 m. inicijuotas strateginis JAV ir Rusijos energetinis dialogas žlunga, Rusijos energetinis sektorius yra pajungtas Kremliaus kontrolei, Vakarų investicijos į šį sektorių yra ribojamos, o Rusijos politikai energijos išteklių eksportą aktyviai naudoja politiniam partnerių spaudimui. Studijos siūlomas atsakas – derinti veikiančias rinkos priemones su politiniais sprendimais. Rusijos kompanijoms turi būti ribojamas priėjimas prie Vakarų kapitalo rinkos, jei jos yra Kremliaus įtakos zonoje, be to, privalu susitarti dėl energetinės strategijos, kurios svarbiausi tikslai: remti Europą plėtojant alternatyvius energijos išteklių transportavimo kelius bei diversifikuojant energijos išteklių tiekimo šaltinius ir skatinti Rusiją priimti tarptautinius įsipareigojimus gavybos pramonėje. Šios strategijos sėkmę ilguoju laikotarpiu turėtų užtikrinti Rusijos periferijoje esančių valstybių integracija į Vakarų struktūras. Netolima ateitis parodys, ar tai nėra tik

retorinė strategija. Studija visiškai neatsižvelgia į šiuo metu Rusijos ekonominių subjektų turimą įtaką tokios strategijos įgyvendinimui. Be to, tuo pačiu metu tikimasi atgaivinti ir strateginį JAV ir Rusijos energetinį dialogą. Kiek JAV pasirengusios mokėti už kliudymą Rusijai netrukdomai diktuoti sąlygas Europos energetiniam sektoriui, kad jos ir Rusijos energetinis dialogas būtų turiningas? Vargu ar gali pavykti viename fronte žaisti politinėmis taisyklėmis grindžiamą žaidimą, o kitame – ekonominės naudos išskaičiavimais. Nebent Rusija vertintų JAV pastangas Europos energetiniame fronte kaip nedarančias jai didesnės žalos.

Nors neišvengiamai Kinijos veiksnio įtakai JAV ir Rusijos santykiams akademinuose JAV užsienio politikos debatuose paprastai skiriama daug dėmesio, šioje studijoje ši problematika pateikiama įprastai, įprasti ir siūlomi šio veiksnio neutralizavimo receptai. Potencialiai antisiseminė ir antiamerikietiška Rusijos ir Kinijos sąjunga yra pavojus JAV, tačiau manoma, kad abiejų šalių noras išnaudoti siūlomas galimybes santykiuose su JAV ir pačios Rusijos baimė būti išnaudotai Kinijos, pastarajai formuojant savomis taisyklėmis grįstą tarptautinę sistemą, užkirs kelią tokios sąjungos kūrimui. Už pasirinktą glaustą šios problematikos aptarimą autorių kaltinti, matyt, negalime, juolab kad žymesnių Kinijos specialistų tarp jų nebuvo. Akivaizdu – labiausiai rūpėta pagrįsti siūlomos selektyvios oponentų politikos Rusijai vertę ir perspektyvas. Problemos tikrai subtilios: stiprėjančios autoritarizmo tendencijos Rusijos politinių institucijų tinkle ir Rusijos santykių su kaimynais tendencijos. Vienu atveju liečiamos suverenios valstybės vidaus politikos peripetijos, kitu – jos užsienio politika. Abiem atvejais gaivinamas šaltasis karas. Tad studijos autoriai stengėsi šiek tiek sofistikuotai pažvelgti į problemas, o jų sprendimą pateikti ir kaip neabejotiną naudą pačiai Rusijai.

Dauguma studijos autorių įsitikinę – autoritarinės tendencijos politinėje Rusijos sistemoje bus svarbiausias negatyvus JAV ir Rusijos santykių veiksnys. Autoritarizmu persmelkta Rusija bus mažiau pajėgi atsakyti tiek į vidaus, tiek į išorės grėsmes, jos tapsmas modernia valstybe sustos – o tokia Rusija nebus lygiavertė JAV partnerė spren-

džiant rimtas saugumo problemas. Tikima, kad viešas JAV ir Europos politinis spaudimas Rusijai laikytis demokratijos normų politiniame gyvenime, didesnių lėšų skyrimas nepriklausomoms nuo Kremliaus nevyriausybinėms organizacijoms remti, sustiprintas struktūrinis spaudimas G8 formatu NATO ir Rusijos Taryboje ir, jei reikia, grasinimas eliminuoti Rusiją iš svarbiausių Vakarų struktūrų, šiuo metu yra tinkamiausios poveikio priemonės. Tiesa, galimas Rusijos eliminavimas iš Vakarų ir pasaulio struktūrų yra pateikiama beveik tik kaip hipotetinė galimybė. Priešingai – studija pasisako už G8 išlaikymą (nors ir atgaivinant G7 koordinacinį formatą) ir Rusijos priėmimą į PPO, jei pastaroji prisiims ir laikysis tarptautinių ekonominių žaidimo taisyklių. Tačiau studijoje pasisakoma už NATO ir Rusijos Tarybos veiklos kaitą, jei nesėkmės bendradarbiavimo srityse bus tiesiogiai paveiktos Rusijos antidemokratinės tendencijos. Tai vienas iš retų atvejų, kai NATO ir Rusijos Tarybos veikla JAV akademiniam diskurse vertinama kritiškai. Prieš dvejus metus pasirodžiusi RAND studija *Engaging Russia as Partner and Participant* net nekėlė rimtesnio uždavinio kritiškai pažvelgti į NATO ir Rusijos Tarybos veiklą, svarbiausiu uždaviniu laikydama rekomendacijų teikimą dėl šio formato veiklos išplėtimo³. Panašia dvasia parašyta ir Gordono B. Hendricksono, specialaus JAV viceprezidento D. Cheney patarėjo nacionalinio saugumo klausimais, studija apie NATO ir Rusijos Tarybos veiklos perspektyvas⁴. Užsienio reikalų tarybos studijos požiūris į NATO ir Rusijos santykius atitrūksta nuo standartinės prieigos ir siūlo eliminuoti visus galimus svarstymus NATO ir Rusijos Taryboje apie kitas postsovietines šalis, jei tiesiogiai liečiami tų šalių interesai. Tai tik dar vienas įrodymas, kad nematoma bendro NATO ir Rusijos Tarybos potencialo dirbti kartu ir kristalizuoti konkrečius problemų sprendimo būdus (pirmiausia) postsovietinėje erdvėje. Šiuo metu koordinuoto veikimo perspektyvos postsovietinės erdvės klausimais iš viso nematoma: atvirkščiai, suvokiama, kad reikia išvengti disbalanso savotiškose, kalbant G. F. Kennano terminais, JAV ir Rusijos įtakos sričių dalybose. JAV turi kovoti už šalis, kurioms artimas amerikietiš-

kas požiūris į tarptautines problemas. Svarbiausia tokios politikos priemonė – kuo didesnė parama tokių šalių greitai integracijai į transatlantines ir europines struktūras. Tiesa, siūloma integracija neparemta vien tik politine kovos logika – šalių pasirengimas yra sudedamoji integracijos spartos dalis. Studijoje dėstoma periferinių Rusijos kaimynių, orientuotų į Vakarų, išlaikymo strategija yra suprantama, tačiau studijai trūksta bent jau spekuliacinio svarstymo, kaip užtikrinti kuo geresnį politinį ir techninį Rusijos periferijos valstybių pasirengimą integruotis į Vakarų struktūras. Tai yra kritiškai svarbu, nes, kaip taikliai pažymi Davidas J. Smithas iš Potomaco instituto (JAV), įgyvendinant selektyvaus bendradarbiavimo koncepciją su Rusija, greičiau galima tikėtis dar mažesnio Rusijos noro bendradarbiauti nei nuoširdaus jos atsivėrimo aktyviau dirbti kartu abiem pusėms svarbiais klausimais⁵. Nikolas Gvosdevas ir Dimitri Simes'as iš Nixono centro dar griežtesni – siūloma koncepcija yra chimera, selektyvaus bendradarbiavimo idėja yra nerealistiška⁶.

Patys amerikiečiai kritikuoja Užsienio reikalų tarybos parengtą studiją. Lietuvai, turint omenyje jos užsienio politikos strateginius siekius, skirtingi keli svarbūs pozityvūs studijos elementai. Pirma, JAV veiksmai nesuvokiami vienašališkai – Europos parama ir dalyvavimas JAV užsienio politikos strategijoje Rusijos atžvilgiu yra kertiniai dalykai. Antra, Lietuva pagal siūlomą santykių plėtros variantą išvengs grėsmės tapti vienokio ar kitokio tylaus JAV ir Rusijos susitarimo dėl įtakos sričių pasidalijimo auka. Trečia, atvirkščiai, Lietuva taptų dar svarbesnė JAV sąjungininkė, modeliuojant tiek politinius, tiek ekonominius sprendimus Rusijos periferinių valstybių atžvilgiu. Šie sprendimai neabejotinai padėtų spręsti ir Lietuvos ekonominės priklausomybės nuo Rusijos energijos išteklių problemas. Užsienio reikalų tarybos siūlomą santykių su Rusija konstravimo schemą galima laikyti pakankamai realistiška, nepaisant kai kurių kritikų ironizavimo, kad tik nuo Maskvos priklausys bendradarbiavimo lygis. Ir atspindinčią „vidurio“ poziciją JAV požiūryje į santykius su Rusija: skatinti Rusiją pozityviai keistis, stabdant neigiamus jos transformacijos padarinius. Vargu ar reikėtų palaikyti kai kurių neokonservato-

rių siūlymus šalinti Rusiją iš tokių formatų kaip G8⁷. Studijos vertė kaip tik yra ta, jog įtikinama Vakarų arsenale dar esant priemonių paveikti Rusiją. Kritikų ir užsienio politikos formuotųjų žiniai paliekant bandymus juos efektyviau išnaudoti.

KAROLIS ALEKSA

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Žr.: Mark Brzezinski. A Crossroads in U.S.-Russia Relations. Center for American Progress // <<http://americanprogress.org/site/pp.aspx?c=biJRJ8OVF&b=15121&printmode=1>> [žiūrėta 2006 04 13] ir Michael McFaul. Re-engaging Russia and Russians: New Agenda for American Foreign Policy. Center for American Progress // <<http://1.1.1.1/1273292900/1272008672T060424162830.txt.binXMysM0dapplication/pdfXsysM0dhttp://www.americanprogress.org/atf/cf/%7BE9245FE4-9A2B-43C7-A521-5D6FF2E06E03%7D/USRussia102504.pdf>> [žiūrėta 2006 04 13].

² Excerpts from Telegraphic Message from Moscow (1946 february 22). George F. Kennan. Memoirs 1925-1950. Boston, Toronto: Little, Brown and Co, 1967. 557.

³ Robert E. Hunter, Sergey M. Rogov. Engaging Russia as Partner and Participant: The Next Stage of NATO-Russia Relations. RAND, 2004, VII // <http://1.1.1.1/1306228476/1304809480T060710160123.txt.binXMysM0dapplication/pdfXsysM0dhttp://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/2005/RAND_CF203.pdf>.

⁴ Tiesa, studija parašyta dar iki jos autoriui tampa D. Cheney patarėju. Žr.: Gordon B. Hendrickson. The Future of NATO-Russia Relations: Or, How to Dance With a Bear and Not Get Mauled. Atlantic Council, Occasional Paper, December 2005 // <http://1.1.1.1/1389891956/1323309304T060503164345.txt.binXMysM0dapplication/pdfXsysM0dhttp://www.acus.org/docs/0512-Future_NATO_Russian_Relations_Gordon_Hendrickson.pdf> [žiūrėta 2006 04 20].

⁵ David J. Smith. Russia is Headed in the Wrong Direction // <<http://1.1.1.1/1273401532/1357664272T060424164216.txt.binXMysM0dapplication/pdfXsysM0dhttp://www.potomac institute.org/media/medioclips/2006/Smith%20-%20Russia%20Headed%20in%20Wrong%20Direction%20%203-20-06.pdf>> [žiūrėta 2006 04 20].

⁶ Nikolas Gvosdev and Dimitri Simes. America cannot have it both ways with Russia // <http://www.nixoncenter.org/index.cfm?action=showpage&page=America%20cannot%20have%20it%20both%20ways%20with%20Russia> [žiūrėta 2006 04 20].

⁷ Žr. Richardo Perle siūlymus. Peter Slevin. Bush Changing Views on Putin: Administration that Hailed Russian Leader Alters Course // <http://www.ncsj.org/AuxPages/121403WPost_Putin.shtml> [žiūrėta 2006 04 20].